

ARAYIŞ DEĞİŞİM VE DİN

Hasan Kayıklık (ed.), Karahan Kitabevi, Adana, 2017, 254 sayfa,

ISBN: 978-605-9374-73-6

Nesibe Şeyma ŞEKKELİ*

Prof. Dr. Hasan Kayıklık'ın editörlüğünde hazırlanan ve çeşitli akademisyenlerce yazılmış makaleleri içeren kitabın konusu dinsel değişimleri farklı örnekler üzerinden incelemektir. Türkiye'de dinsel değişim konusunda yapılan araştırmalara bir yenisini eklemek amacıyla din psikolojisi bilim dalında ortaya konulan çalışma alandaki eksikliği bir nebze de olsa azaltmayı amaçlamaktadır. "Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim" başlıklı ve editör Prof. Dr. Hasan Kayıklık tarafından kaleme alınmış olan ilk makalede dinsel değişimin tanımı ve çeşitleri üzerinde durulmuştur. Bireyin, merkezinde dinsel değerler bulunan bir değişim yaşaması dinsel değişim olarak adlandırılabilir. Dört farklı şekilde gerçekleşen dinsel değişimin ilki içten-içe olarak tanımlanan değişimdir. Bu değişimde birey mensup olduğu dini yüzeysel ve alışılmış bir şekilde sürdürürken daha derin yaşayabilir ya da dinden uzaklaşabilir. Dinden-dine olan değişim çeşidinde ise birey yaşadığı bunalım ve arayış neticesinde bulunduğu dini inancı reddederek yeni bir dine inanır. Yusuf İslam'ın Müslüman olması bu çeşide verilecek en belirgin örneklerden biridir.

Dıştan-içe doğru olan değişim çeşidinde ise bireyin hayatında inanca yer yokken birey yaşadığı bir süreç sonrasında belli bir dine inanmaya başlayarak bir dini inanca sahip olur. İçten-dışa doğru olan değişim sürecinde de birey yaşadığı dini tamamen terk ederek inanan bir insanken inançsız bir hayat tarzı benimser. Duyguların yoğun olduğu ve bir anda gerçekleşen dini değişim türüne "ani dinsel değişim" denir. Aylar ya da yıllar boyunca süren araştırmalar neticesinde gerçekleşen ve entelektüel etkenlerin baskın olduğu değişim ise "yavaş yavaş gelişen dinsel değişim" olarak adlandırılır. Doğal gelişim evresinde ödüllendirme ve taklit etme ile meydana gelen, sosyal öğrenme sürecinin etkili olduğu dinsel değişim "dinsel toplumsallaşma" anlamında kullanılır. Dinsel değişim neticesinde toplumla yaşanan olumlu veya olumsuz ilişki değişimin toplumsal boyutunu, bireyin yaşadığı karmaşa veya huzur ise bireysel boyutunu belirtmektedir. Dinsel değişimin yaşanması için bireyi etkileyen belirli nedenlerin yani güdülerin gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu güdüler; bireyin dinsel yükümlülüklerini yerine getirmediği için yaşadığı çatışma, dinsel gelenekle kurulan ilişki, değişime hazır olan bireyin yeni dine davet edilmesi veya girdiği dini grubu taklit etme, gelişim dönemlerinden biri olan ergenlik dönemindeki arayış, irade, yoksunluk

Atf: Şekkeli, Nesibe Şeyma (2018), "Arayış Değişim ve Din" (Kitap Takdimi), *Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (15), ss. 178-184.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, (nesibeseyma@icloud.com), orcid.org/0000-0003-3759-5127.

(ekonomik, toplumsal, organizmayla ilgili, ahlaki ve ruhsal) şeklinde özetlenebilir. Ayrıca dinsel değişim genel hatlarıyla huzursuzluk ve arayış, değişimin yaşanması ve yaşanan yoğun duyguların zayıflaması olmak üzere üç aşamada gerçekleşir.

“Gazali’de Dinsel Yaşayışın Evrimi” başlıklı ve yine Prof. Dr. Hasan Kayıklık tarafından yazılmış olan makalede ise Gazali’nin hayatında yaşadığı evrimler bizzat Gazali’nin anlatımından analiz edilerek farklı yaklaşımlarla yorumlanmıştır. Din Psikolojisinin ana konusu öznel dindarlık yani bireyin dinsel yaşantısını araştırmaktır. Bu araştırma esnasında insanın kendi iç dünyasında yaptığı gözlemler, otobiyografiler, dini şahsiyetler hakkında yazılanlar, itiraflar gibi dokümanlar kaynak olarak alınır. Gazali’nin Din Psikolojisine katkıları hakkında çeşitli çalışmalar mevcuttur, bu makalede ise onun dinsel yaşamının psikolojik açıdan analiz edilmesi ele alınmıştır. Yapılan değerlendirmede Gazali tarafından 50 yaşından sonra yazılmış olan *Dalaletten Hidayete* (el-Munkız min-ed-Dalal) adlı eser esas alınmıştır. Gazali eserinde çevrenin çocuk üzerindeki etkisine değinerek “engin bir deniz” benzetmesiyle çevreye atıf yapar. Ergenlikteki sorgulama sürecinde pek çok kişinin bu engin denizde boğulduğunu belirten Gazali’nin sorgulamaları ilk gençlik döneminde başlamıştır. Bu sorgulama örneği, gelişim psikolojisiyle uyumluluk arz etmektedir. Çocukluk dönemindeki taklitle kabul evresinden sonra gelen ergenlikteki sorgulama sürecinden bahsederken bunun fitri kaynaklı olduğunu belirten Gazali aslında ergenlik döneminde taklitten kurtulmak için sorgulama gerçeğini vurgulamaktadır. Çevresinden edindiği bilgileri sorgulamak amacıyla şüpheli bir yol izlerken önce kelimelere başvurur fakat 15-20 yıl süren çalışmaları neticesinde taklitle karışık olarak gördüğü kelimeleri ilmi onu tatmin etmez. Üç yılını harcadığı felsefe ilminden ise aklın bütün meseleleri kavramada yeterli olmayacağını anlayarak vazgeçer. Gazali, dönemin halifesi o sıralarda yaygın olan Ta’limiye mezhebiyle ilgili bir çalışma yapmasını isteyince yaptığı araştırmalar neticesinde bu mezhebin görüşlerini beğenmez. Yıllar, deneyimler ve çalışmalarla dolu arayışında kendisini hiçbir şey tatmin etmeyince tasavvufa yönelir. Çeşitli âlimlerin ve şeyhlerin yazılarını okurken bilme ve bildiklerini yaşama ayırımını yaparak mutasavvıfların bildiğini yaşayan insanlar olduğu sonucuna ulaşır. Bu sonuca vardığında müderrislik mertebesinde bulunduğu için mal, şöhret, makam ve ahiret için yaşama eğilimi arasında kalarak sonunda sağlığını kaybetmesine sebep olacak büyük bir gerilim yaşar. Kırklı yaşlarda görülen bu çatışma ve değişim Jung tarafından da izah edilmiştir. Anlattıklarından varoluşa dair arayışları sonucunda depresyonda olduğu anlaşılan Gazali bu buhranlı döneminden Allah’a sığınarak kurtulmuş ve birbiriyle çatışan iki güdüden tasavvufu tercih ederek huzura ermiştir. Hal üzere hal yaşamak olarak tarif ettiği deneyimlerinden sonra ailesinin yanına döner ve bu süreçte tasavvufi yaşayışında bazı aksaklıklar olsa da ümidini yitirmeyerek tasavvufтан vazgeçmez. Sorgulamalarından sonuç alması 38 yaşına tekabül eden Gazali dinsel yaşayıştaki evrimlerini taklit, ilim, zevk olarak üç evrede sınıflandırır. Paralel bir değerlendirme İkbâl tarafından iman, fikir, marifet şeklinde yapılmıştır. Taklit ve iman evresi çocukken çevreden edinilen bilgiyle kabul edilen din; ilim ve fikir evresi inanılan değerlerin araştırılması; zevk ve marifet evresi değerlerin yani dinsel yaşamın sindirilerek yaşanması olarak açıklanabilir. Allport tarafından

daha genel olarak ele alınan farklılaşmamış dindarlık (taklit yoluyla edinilen din) ve farklılaşmış dindarlık (din bilgilerinin yaşamın kendisi olması) evreleri de benzer süreçlerden bahsetmektedir.

Diğer makale Asım Yapıcı tarafından kaleme alınan “Buruşuk Nefisten Ütüsüz Ruha: Didem Madak’ta Değişimin İzini Sürmek” başlıklıdır ve edebi bir dille yazılmıştır. Edebi bir dille ve şiirlerden alıntılarla tasavvufa ve dinsel değişime farklı bir üslupla yaklaşmıştır. Şiirlerinde yer alan; hayata dair anlam arayışları, yaşadığı dinsel değişim, çatışma, yoksunluk, kimlik kaybı, bunalım, kendini bulma kavramları yer yer ayetlerle de açıklanarak örneklendirilmiştir. Bir sonraki makale Nesibe Esen’in yazdığı “Necip Fazıl Kısakürek’te Dinsel Değişim” başlıklıdır ve Necip Fazıl Kısakürek’in bohem hayatı olarak isimlendirdiği hayattan dini bir hayata geçişinin yani dinsel değişim hadisesinin din psikolojisi açısından analizini yapmaktadır. Dinsel değişim biçimlerinden değişimin yaşandığı yöne göre incelendiğinde, Necip Fazıl’ın mensup olunan dinde yoğunlaşma şeklinde bir değişim yaşadığı görülmektedir. Gerçekleşme şekline göre ise mistik, duygusal ve dini uyanışçı türleri birlikte görülmekle beraber süreç bakımından değişimde hem ani hem de yavaş dinsel değişimin izlerine rastlanmaktadır. Necip Fazıl, entelektüel hazırlık açısından bakıldığında herhangi bir hazırlığı olmadan Arvasi ile olan ilk etkileşimi neticesinde bir dinsel değişim sürecine girmesinden dolayı ani dinsel değişim yaşamış gibi anlaşılabilir fakat dinsel inançların yaşama geç yansıması yani belli bir süre geçene kadar dini hayatını değiştirmemesi yavaş dini değişim özelliklerini göstermektedir. Dinsel değişimde “yeterli sebep” anlam arayışı iken “gerekli sebepler” suçluluk ve günahkârlık duygusu, travmatik tecrübeler, varoluşsal sorulara yanıt bulmak, telkin gibi sebeplerdir. Dinsel değişimin evreleri açısından bakıldığında da bunalım evresinde Necip Fazıl’ın sürekli bir anlam arayışında, hayatından memnun olmama ve yaptıklarından tatmin olmama durumunda olduğu görülmektedir. Arvasi ile tanışana kadar devam eden bu bunalım evresi, yaşadığı mistik tecrübeler ile bir kararsızlığa dönüşerek yaşadığı çatışmayla farklı bir bunalım sürecine/ikinci bir evreye dönüşmektedir. Bu dönem ayrıca arayış ve buluşma evresine girmektedir. Karar verme ve tabi olma evresinde ise eski çevresinden koptuğu, yeni hayatına girerek topluma adapte olmaya çalıştığı ve uyum sağladığı görülmektedir. Dinsel değişim yaşamın sık görüldüğü ergenlik, ilk yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinden ilk yetişkinlik döneminin Necip Fazıl için geçerli olduğu görülmektedir.

“Muhammed Esed’de Dini Değişimin Psikolojik Analizi” başlıklı ve Saffet Kartopu tarafından kaleme alınan sonraki makalede ise din değiştirme ile alakalı olarak yapılan mühtedi, mürtet, ihtida, hidayet, irtidat, conversion ve religious kavramlarına açıklık getirildikten sonra dini değişimin tanımı bireyin hayatında yeni bir hayat felsefesi oluşturarak hayatına ona göre düzenlemesi olarak belirtilmiştir. Çalışma boyunca Muhammed Esed’deki dini değişim, “modelleri” açısından ele alınmıştır. Asıl adı Leopold Weiss olan Muhammed Esed Yahudi bir ailede sıkı bir dini eğitim alarak yetişmiştir. Ailede haham olarak yetişme geleneği bulunduğu için aldığı eğitimle Tevrat’ı ana dilinde inceleme imkânı da bulmuştur.

Hökelek'e göre din değiştirmede etkili olan faktörlerden biri olan psikolojik faktörlerin etkisinde değerlendirilen Esed'in devamlı bir zihinsel tatmin arayışı içerisinde olduğu görülmektedir. Snow ve Philips'in din değişiminden önce hayatta tecrübe edilen beş kişisel problemden biri olarak ele aldığı anlamsızlık, hedefsizlik gibi duyguları barındıran ruhsal problemlerin Esed'de de etkili olduğu görülmektedir. Sosyal bilimcilerin din değiştirmenin psiko-sosyal nedenlerinden biri olarak gördükleri, kişinin başkalarının bakış açılarını kazanarak kendisinin tecrübe ettiği olayları farklı bir şekilde yorumlaması durumuna yol açan diğer insanlarla olan ilişkisi, onlardan etkilenmesi; Esed'in sürekli arayış içinde olması, içinde bulunduğu toplumu benimsememesi ve İslam kültüründen etkilenmesi örnekleriyle açıklanabilir. Din değişimini açıklayan yaklaşımlardan olan sosyal yabancılaşma sürecini değerlendiren görüşe göre kişinin geçmesi gereken farklılaşma, soğuma ve yabancılaşma süreçlerinin her birinden geçen Esed; içinde yaşadığı toplumu eleştirmesinden dolayı farklılaşma, içinde bulunduğu topluma ait olmadığını hissederek yaşamasından dolayı yabancılaşma, aşına olduğu Avrupa toplumuna yabancı gözlerle bakmasından dolayı da soğuma sürecinden geçmiştir. Yoksunluk teorisinden biri olan ahlaki yoksunluk teorisinin Esed'de görülen örneği de Yahudilikteki Tanrı anlayışını eleştirmesidir. Din değiştirme süreci büyük bir dönüşümü ifade ettiği için pek çok güdünün varlığı söz konusu olabilir. Sosyal ağ, sosyalleşme problemi, anlam arayışı neticesi, gördüğü bir rüyadan dolayı ilahi bir müdahale Esed'in din değişiminin etkilerini başka görüşlerle açıklayabilir. Dini değişimi etkileyen gelişimsel faktörler ise genelde ergenlikte başlayan sorgulamanın neticesinde ya da ilk yetişkinlik döneminde kişinin dini değişim yaşadığını belirtmektedir. Ayrıca sorgulamaların ertelenmesi neticesinde ileriki yaşlarda görülen din değişimi de söz konusudur ve bu durum Erikson'un kimlik kavramıyla daha net bir hal alır. Lofland ve Stark'ın yaklaşımından hareketle Esed'de görülen dini değişimin evreleri ise şu şekildedir. Esed içinde bulunduğu toplumdan tatmin olmayarak farklı arayışlara girer ve Hristiyanlık, Psikanaliz, Lao Çe felsefesi hakkında bilgi edinir fakat aradığını bulamaz. Kudüs yolculuğunda ise Arap kültüründen etkilenir fakat asıl etkilendiğinin Arapların yaşadığı İslam dini olduğunu fark eder. İslam toplumuyla güçlü bağlar oluştururken eski kültürüyle olan bağlantısı zayıflamış hatta kesilmiştir. Bir başka süreç modeline göre ise ortam, hızlandırıcı olaylar, destekleyici eylemler, katılım ve bağlanma din değişim sürecinin safhalarıdır; bu da Esed'de görülmektedir. Clark'ın huzursuzluk, değişim ve duyguların zayıflama evresiyle; Batson ve Ventis'in dini arayış konusunda problem çözmenin dört safhasıyla, Köse'nin iç safhalı din değiştirme süreç modeliyle paralellik gösteren Esed'in din değişimi için başka evrelerle de benzerlik kurulabilir. Lofland ve Skonovd'un belirlediği altı motiften ikisi olan entelektüel ve duygusal nedenler Esed'in din değişiminde görülmektedir. Esed'in din değiştirme rolü ise pasivist yaklaşımdan çok gençlik yıllarından beri sürekli bir arayış içerisinde olduğu için aktivist yaklaşımla benzerlik göstermektedir. Zaman süreci bakımından incelendiğinde ise Esed'in Müslüman olma süreci 3-4 yılı kapsadığı için ani din değiştirme değil de yavaş din değiştirme olgusuyla irtibatlandırılabilir. Arayışında duygusal temalar görmek mümkünse de temeli akla ve gerçeğe dayanmaktadır.

Sonraki makale olan “Malcolm X: Krizlerin Potasında Bir Aksiyoner” Mehmet Atalay tarafından yazılmıştır. Malcolm X’in hayatı üç kriz evresi şeklinde incelenmektedir. Birinci kriz evresi çok sevdiği edebiyat dersinin öğretmeni tarafından marangozluğa/el işçiliğine yöneltilmesiyle başlamıştır. Avukatlık mesleğini istediği ve başarıları kendisinden daha düşük olanlara bile tavsiye edilmediği halde kendisine tavsiye edilen marangozluk mesleği onun beyaz insanlardan rahatsız olarak okulu bırakmasına ve özgürce yaşamak, birey olmak için sokaklarda berduş ve serseri bir hayat yaşamasına neden olmuştur. Kendisi olmak için seçtiği sokak yaşamı neticesinde 10 senelik hapse mahkûm olur ve böylece özgür olmak için yaptığı seçim, özgürlüğünün kısıtlanmasıyla sonuçlanır. Neden diğer insanlardan aşağı görüldüğünü sorguladığı, aşağılık duygusunun kendini kanıtlamaya çalışan davranışlarla ortaya çıktığı süreçten sonra gelen ikinci kriz döneminde ise kardeşlerinin teşvikiyle siyah dini olarak benimseyeceği İslam Dini ile tanışır. İslam Milleti’yle de böylece tanışmış olur ve geceleri birkaç saat uykuyla yetinerek sayısız okumalar yapar. Aslında insanın atalarının siyah insanlar olduğu ve beyazların kötü olduğuna dair yaptığı okumalar neticesinde bu görüşü ciddi bir anlamda benimseyerek 12 sene boyunca İslam Milleti’ndeki faaliyetleri esnasında da savunur. Hapishanede başlattığı konuşmaları mahkûmiyetinin bitmesiyle de devam eder. Siyahi dini olarak gördüğü İslam dinine bağlanan ve İslam Milleti’nde faaliyetlerini sürdüren Malcolm X beyaz insanlardan nefret etmektedir. Bu edindiği yanlış İslam kimliği ise çok güvendiği Elijah Muhammed’in zina yaptığını öğrenmesiyle sarsılır, sonrasında toparlansa da İslam Milleti’nin kurallarına uymamasından dolayı aldığı yasaklar ve hakkında verilen ölüm emriyle nihayete erer. İslam Milleti’nden çıktığını basın toplantısında açıklayarak yeni bir İslami merkez tesis etme kararı alır. Bunun sonrasında yaptığı Hac seyahatinde üçüncü kriz dönemini yaşayarak siyahi İslam’dan gerçek İslam’a dönüş yapar. Hac seyahati onun için bir dönüm noktası olmuştur çünkü orada herhangi bir renk ayrımı yoktur. Müslümanların yaşayışından ve yaklaşımından fazlasıyla etkilenerek gerçek bir benlik bütünlüğü algısına ulaşır. Böylece sokaklarda başlayan arayışı İslami Millet’le devam etmiş ve yaşadığı son krizden sonra Müslüman olmasıyla yeni bir kimlik kazanmış, kimlik arayışı ve krizleri de son bulmuştur.

Bir diğer makale olan ve Asım Yapıcı tarafından kaleme alınan “Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme”de Murat Davutoğlu’nun Neden Hristiyan Oldular isimli kitabındaki 17 öykü ve www.incil-turk.com adresinde bulunan 16 öykü incelenerek Hristiyanlığa geçişin genel sebepleri ve kişiye özel nedenler belirlenmeye çalışılmıştır. Bizzat yaşayanlar tarafından anlatılan toplam 33 öykünün analizi yapılırken genel sebepler ve yeterli sebep sonucuna ulaşılmıştır. Genel sebepler bireyin din değiştirmesini etkileyen pek çok sebep olabilir ama yeterli sebep olmadan bireyin din değiştirmesine neden olmaz; yeterli sebep bireyin din değiştirmesine neden olan temel sebeptir. Müslüman Türk kültürü içerisinde yetişen bireylerin Hristiyanlığa geçiş nedenlerinde yeterli sebep Müslüman dini kimliği ile

özdeşleşme düzeyinin zayıflığı olarak bulunmuştur. Kişiler mevcut dini kimlikleri kendilerine saygın bir benlik algısı vermediği için yeni grup ve kimlik arayışlarına yönelmişlerdir. Genel sebepler ise ailenin dine ilgisizliği veya dini inkâr etmesi, İslam dinini yanlış anlama, din hakkında yeterli bilgi sahibi olmama, dışlanmışlık hissi, dini arayış (günahkârlık hissinden dolayı arınma isteği, ateizm veya materyalist düşünceye kayanlar vs.), ebeveynlerle yaşanan sorunlar (mutsuz aile yaşantısı; ilgisiz, sevgisiz, baskıcı, şiddete eğilimli ebeveynler vs.) olarak sayılabilir. Ayrıca çevrenin değişmesi, yurt dışı göç, eşinden etkilenme gibi hızlandırıcı sebepler; internet, arkadaş, İncil okuma vasıtasıyla Hristiyanlıkla tanışma, dinin sevgi temelli olması, kilisede okunan ayetler gibi sebeplerle dinden etkilenme olarak sayılabilir.

Kitapta bulunan son makale ise Prof. Dr. Hasan Kayıklık tarafından kaleme alınmış olan “Dini İnkârın Psikolojik Kaynakları Turan Dursun Örneği” isimlidir. Turan Dursun çok küçük yaşlarda medrese eğitimi alarak din eğitimine başlamış, müftülüğe kadar yükselerek din işlerinde aktif ve önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Önce peygamberleri üç yıl sonrasında da Allah’ı inkâr etmesine götüren psikolojik nedenler kendi yazdığı eserden analiz edilmiştir. Peygamberleri inkâr etmesine neden olan ilk kopma anını Papayla karşılaşp da İncil’i okuduğunda yaşar. Dinden tamamen kopmasına neden olan güdüler çocukluk dönemi ve yetişkinlik dönemi olarak incelenmektedir. Çocukluk döneminde dini inançlara akli izah bulamaması gibi zihinsel süreçler ya da duygusal süreçler görülmektedir. Turan Dursun örneğinden hareketle dini inkârın psikolojik kaynakları; olumsuz çocukluk dönemi deneyimleri (imam olan babasının annesine uyguladığı şiddet, kendilerini dindar olarak gören insanların dini yanlış yaşayışı gibi), bu deneyimlerden dolayı bireyde meydana gelen zihinsel ve duygusal çöküntüler, yetişkinlik döneminde dindar çevreden alınan olumsuz tepkilere (müftülük yaparken soruşturma açılıp sürülmesi, ateist müftü diye anılması gibi) karşın inkârcı çevrelerden gelen yakın ilgi şeklinde sıralanabilir. Genel bir ifadeyle belirtmek gerekirse dini inkârın psikolojik kaynakları; geleneksel dinin yanlışlarının bireyde bıraktığı olumsuz etkiler, dindeki tüm öğretileri akılla temellendirme girişimi, insanın ideallerine ulaşamaması, sayılan olumsuzlukları aşmaya çalışırken din mensuplarından gelen olumsuz tepkiye karşın din karşıtlarından gelen ilgi olarak ifade edilebilir.

Toplam sekiz bölümden oluşan kitabın ilk makalesi dinsel değişim hakkında bilgi verici nitelikte olduğu için devamında kaleme alınan yazıların anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Dinsel değişim alanında ve farklı yazarların makalelerinden oluşan kitap dinsel değişimi bireyler üzerinde yorumlayarak somut hale getirmiş ve anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Gazali, Necip Fazıl Kısakürek, Muhammed Esed, Malcolm X, Turan Dursun gibi belirli kişiler üzerinden din değişimi örneklerini sunarak vermesi bakımından dinsel değişim hakkında akılda kalıcı bir anlatım tarzı bulunmaktadır. Kitabın dili akademik bir dil özelliği taşıdığı halde somut örneklerle kaynaştırılan yazım tarzı, kitabın akıcılığını etkileyerek okunma süresini hızlandırıcı bir niteliğe sahiptir. Ayrıca farklı kişiler üzerinden benzer ilişkilendirilmelerin yapılması, anlatılan ana konu

olan dinsel değişimi zihinde pekiştirici bir etki oluşturmuştur. Dinsel değişimin nasıl oluştuğu, nedenleri, çeşitleri, boyutları ve güdülerinin yaşanan örnekler üzerinden tartışılması din psikolojisinin yakından ilgilendiği bir konu olan dinsel değişim hakkında hem faydalı bilgiler sunmuş hem de alana büyük bir katkısı olmuştur. Yaşanan dinsel değişimleri psikolojik verilerle ilişkilendirmesi ve örneklerin teorilerle örtüşmesi hem teorileri hem de örnekleri desteklemektedir. Asım Yapıcı tarafından incelenen Didem Madak'ta dinsel değişimin dili ise diğer akademik makalelerden farklı olarak şiir tadındadır ve bilimsel bilgiyi şiirle izah etmek gibi hem farklı hem de edebi-dini-psikolojik bir karma sunarak güzel bir dil kullanmıştır. Sonuç olarak dinsel değişimi anlamaya katkı sağlayan, alandaki eksikliği tamamlayan, gerçek hayattan alınan örneklerle dinsel değişim verilerini çok yönlü bir şekilde ilişkilendiren kitap bireysel dinsel değişimle ilgili faydalandırıcı ve didaktik bilgiler vermektedir.